

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертацията на **Даниела Петрова Симеонова-Коруджиева**
на тема **УПОТРЕБИ И УПРАВЛЕНИЕ НА ДИСОНАНТНО**
КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО (Паметници на монументалното
изкуство, 1944-1989)

за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“, научна специалност 05.08.33: Теория и история на културата (Културно наследство); професионално направление 3.1: Социология, антропология и науки за културата

Предложената за защита дисертация на Даниела Симеонова на тема „Употреби и управление на дисонантно културно наследство. Паметници на монументалното изкуство, 1944-1989“ е в обем от 229 страници (включващи и библиографията) и 30 страници приложение (снимков материал). Структурирана е в три глави, увод и заключение.

Важността, или ако използваме ироничния академичен жаргон, дисертабилността на темата на предложената за защита дисертация, е извън съмнение. В глобален мащаб „дисонантното“ наследство влезе в речника, публикациите и научната дейност около средата на 90-те години на 20 век, след появата на магистралния труд на Тънбридж и Ашуърд. Пост-комунистическата и пост-колониална среди (Балканите, Източна Европа, Южна Африка) оформиха естествени концентрации на интереса към миналото, неговите следи и неговото помнене, но „разминавания между наследството и хората“ (Греъм) се срещат в зони както на

открити конфликти, така и на неразрешени минали напрежения. На английски, изразът „дисонантно наследство“ генерира 141 000 хита в търсачката; в България изразът се среща 6 (шест) пъти и те всичките са свързани с преподаватели и докторанти на специалност Културология. От друга страна, символните битки около интерпретирането на миналото и справянето с наследството не стихват в общественото говорене, а в научната литература произведоха серия интересни изследвания както върху паметта и нейното преработване, така и около материалните следи на миналото.

Даниела Симеонова си поставя за цел да свърже „употребите и управлението на културно наследство, не само защото те са определящи една друга, а и защото често разменят местата си“, т.е. да предложи анализ на ситуацията, който да послужи като път за оформяне на честна и балансирана платформа за „употребите и управлението“, или това което съм склонна да нарека „справянето“ с (дисонантното) културно наследство ¹. Избраната от нея перспектива е нормативна, съчетана с чувствителността на антрополога. Двете ѝ образования, културология и право, са надеждно основание за доверие.

Уводът на дисертацията изяснява задачите на текста, представя социалната, културна и правна рамка на проблема и дефинира използваните понятия. Приведени са текстовете на релевантните международни документи и на българското законодателство, както и някои случаи от обществената практика, които свързват нормативния език с реалностите. Авторката поставя два ключови за тезата ѝ въпроса, единият инструментален (за

¹ „С една дума: Какво да се прави с наличното *дисонантно* културно наследство? И един втори, не по-малко важен, макар и по-практически въпрос: Какво да се прави с наличното дисонантно културно наследство, днес, в България?“, с. 18.

адекватността на избраното понятие), а вторият принадлежащ по-скоро на политическата философия: „до колко подлежи на закрила и съхранение онова, което се възприема нееднозначно?“ (с. 17). Тръгвайки от юридическото разбиране за възникване на наследството, Даниела Симеонова обсъжда въпросите за дистанцията на времето, ролята на професионалната историография като арбитър (отслабваща) и скъсяването на периодите в новата информационна ситуация. Към това тя добавя и важния практически въпрос за приложното поле за третиране на културното наследство. Авторката приключва уводната част с твърдението, че отговорът на въпроса „доколко съществува осъзнаване на проблема или законови опити той да бъде решен, то отговорът ще е отрицателен“ (с. 19). Това обосновава и нейната основна изследователска теза/предложение, което тя разгръща в работата: полезността от въвеждане на категорията „дисонантно наследство“. Накрая, тя представя в изчистен вид основните цели на работата си и използвания инструментариум.

Първа глава, озаглавена „Културното наследство и дисонантното културно наследство в контекста на „социалната рамка“ на актуалната ситуация и проблемното настояще, започва с дискусия на връзката минало-памет-наследство. Въпросите около паметта са обект на интересни дискусии и публикации в България, които авторката засяга накратко, за да премине към специфичния си интерес към овеществената памет и по-специално паметниците. Тук тя предлага и основните си аргументи за причините, довели до оформянето на цяла група произведения на архитектурата и монументалното изкуство от времето на социализма като дисонантни в периода след края на режима: „изключително сложна амалгама между индивидуалната памет, различните видове и нива

на колективната памет – семейни, родови, поколенчески и пр. и идеологическите рамки, налагани с държавни и партийни политики. Тъкмо тази амалгама се привижда като духовно наследство, скрито зад материалното наследство на паметниците, тъкмо тя се оспорва (или защитава) в настоящето” (с. 34). Накратко са въведени проблемите около мястото на оценките за изкуството в коментирането и отношението към паметниците на социализма. Авторката идентифицира три основни съвременни стратегии на възприемане и употреба – дигитализацията, музеификацията и комерсиалната екзотизация (като ги съпоставя на оригиналните интенции: "пренареждане на историческото минало (памет) за да е в синхрон с тогавашното актуално настояще; утвърждаване на Комунистическата идеология и нейните лица-водачи;

създаването на безалтернативна картина на предначертаното бъдеще – триумф на комунистическата идеология"), но заключава, че дисонантността не следва от тях, а „се изразява в идеологически и естетически спорове и конфликти относно ценността на това наследство днес, както и дали е „памет” (с. 45). Последният параграф на главата, въвежда по-глобалната перспектива на правото на наследство (и респективно възможностите за закрилата му) като контрабаланс на острастените политически спорове.

Втора глава е посветена на правното третиране на културното наследство и дисонантното наследство в частност, като Даниела Симеонова си поставя за цел да предложи отговор на въпросите за адекватността, непротиворечивостта, обхвата, прилагането и релевантността на правните норми. Работата изчерпателно представя законовите и подзаконови актове от 1878

г. насетне; действащото законодателство и някои основни проблеми при прилагането му. Особено ценно е критическото четене на закона от гледна точка на неговата адекватност, терминология, противоречивост и пропуски. Важна ми се струва въведената в отделни параграфи дискусия около въпросите за собствеността и териториалното наследство, за авторските права, които често се изпускат в обществените дискусии, независимо от определящата им роля в процеса на взимане на решения. Авторката стига до извода, че дисонантното наследство е включено в нормативната рамка, но заключава, „че е необходимо прокарване на разграничителна линия, на диференциация, която да се отрази и на процедурните изисквания. Това би било позитивна промяна, доколкото е видно, че законът в този му вид третира наследството и паметниците на културата като единно и безпротиворечиво благо, от там следва и невъзможността компетентните органи да предприемат адекватни действия във всякакви други случаи извън подробно разписаните идентификационни и регистърни процедури и налагане на административни наказания в случаите на неспазването им. Т.е. възниква въпросът: не сме ли изправени пред едно администриране, а не управление на културните ценности и наследство?“ (с. 96). Даниела Симеонова смята и убедително аргументира необходимостта метафората за „дисонантността“ да се превърне в работно понятие, а неговото изследване - в база за „възможни законови изменения, инструкции и стратегии за управление на такова наследство“ (с. 104). Коментиранията от нея казуси от съдебната практика потвърждават отсъствието на сериозни критерии за унифициране, докато не се обособи отделен подвид на културното наследство - „дисонантно“,

което да позволи да се избегне субективността, огъването под обществен натиск и политическите манипулации.

Третата глава на дисертацията, „Неразрешимите“ казуси на дисонантното културно наследство“ премества оптиката към конкретни емблематични паметници и техните „случаи“: историята на създаването им; качествата на паметника и възприемането му; публичните дискусии; вписването му в околната среда; съвременните употреби на мястото и паметника; поведението на овластените институции; наличието на съдебни дела и пр. Представени са Паметниците на съветската армия в София и Пловдив, Мавзолеят на Георги Димитров, Домът-паметник на БСП на Бузлуджа, Паметникът „1300 години България“, паметник „Знаме на мира“.

Заключението на дисертацията не само резюмира основните въпроси на темата и предложените отговори, но предлага и нови елементи: въведени са под-категории на категорията „дисонантно наследство“ с възможности да бъдат инструментализирани (с. 205-206); открити са две базови правни постановки, които да легнат в основата на нова публична политика и законодателна промяна: тълкуването на чл. 10 от ЕКПЧ от Европейския съд по правата на човека, че е недопустимо инкриминирането на политическото мнение като хулиганство и безусловната защита на правото на собственост, авторското право и защита на паметниците като културни ценности, като част от неотменимото право на културно наследство (с. 208). Особено важно е формулирането на възможни институционални решения (с. 209-210), ценни с това, че те са юридически възможни, но промислени от културолог, който има съзнание за цялата сложност на обществената среда.

Към текста на работата има списък на използваната литература (около 110 заглавия на български и 13 на чужди езици), на прегледана периодика и онлайн ресурси. Приложението представлява 30 страници снимков материал на изследваните паметници (половината от тях дело на автора).

Работата е написана интелигентно, на добър български език без злоупотреба с експертен жаргон и технически оформена според изискванията.

Приносите на дисертационният труд са несъмнени. Сред тях бих отбелязала няколко:

- Това е първото систематично изследване на дисонантното наследство в България, което поставя солидна основа за по-нататъшна работа.

- Съчетаването на културологичното мислене с юридическата компетентност е дало възможност да се оформи текст, който адекватно, критически и спокойно анализира сложен обществен казус и представя реалистични възможни решения: рядка птица в българската обществена книжнина.

- Теоретично, методологическо и социално-исторически е обосновано въвеждането на категорията „дисонантно наследство“.

- Предложен е критичен прочит на действащото законодателство и съдебна практика в областта на културното наследство.

- Създаден е първият изчерпателен архив на емблематичните дисонантни паметници и е предложен модел за тяхното документиране.

- Предложена е реалистична програма за законодателни промени.

Както към всеки изследователски труд, така и към работата на Даниела Симеонова могат да бъдат отправени някои **критични бележки** или по-скоро въпроси:

- Тема на дисертацията са паметниците на социалистическото монументално изкуство, но не би ли следвало поне да бъдат споменати и други видове дисонантно наследство (османски паметници; културно наследство на малцинствени групи, „фашистко“ наследство), най-малкото, за да се огледа типологията и законодателното им уреждане?

- Работата би спечелила от кратка информация за съществуващи добри практики на законодателно уреждане и практическо управление на дисонантното културно наследство в други страни, най-малкото за да докаже възможността за уреждане сега, а не след естественото изтляване на противоречията.

Изборът на тема; разработването ѝ; структурирането на дисертационния труд; използваните източници и първични материали; доброто познаване и на методическата литература и на конкретните казуси; овладеният тон и стил са несъмнени достойнства на предложената за защита работа, поради което убедено препоръчвам на почитаемото жури да присъди на Даниела Симеонова-Коруджиева научната степен „Доктор“.

С уважение:

доц. д-р Райна Гаврилова
катедра История и теория на културата
Философски факултет
Софийски университет "Св. Климент Охридски"
rayna.gavrilova@gmail.com